

8. Jak vést třídu

Vztah učitel - žák

Dobré vztahy mezi učitelem a žákem jsou založeny na vzájemném respektu. Žák si váží učitele pro jeho učitelské schopnosti, osobní kvality, znalosti a profesionalitu; učitel ctí individualitu každého žáka a váží si jeho studijního úsilí. Je důležité si uvědomit, že respekt pro každého žáka není totéž co jakýsi všeobecný respekt pro třídu jako celek a že učitel svůj respekt musí jasně dávat najevo skutečně každému jednotlivci.

Než vztah vznikne, chvíli to trvá. Obvykle je přitom třeba projít dvěma stadii. V první fázi dosáhnete pozice moci na základě své učitelské role. Jestliže žáci nikdy neberou vaši autoritu v pochybnost, můžete si gratulovat, následující řádky přeskočit a rovnou se věnovat druhé fázi.

Psycholog David Hargreaves, zabývající se sociálními otázkami pedagogiky, říká, že učitel, který začíná učit novou třídu, musí trvat na tom, aby byla respektována jeho „formální autorita“. Učitel musí dát žákům na srozuměnou, že jeho autorita je legitimní, a mají-li se opravdu něčemu naučit, také nezbytná. Musí rovněž umět svou autoritu sebejistě uplatňovat.

Nemůžete od žáků očekávat, že si vás hned při první hodině oblíbí. Nemáte se sebou vzájemně žádné zkušenosti, na nichž by bylo možné stavět osobní vztah, a proto - ať se vám to líbí, nebo ne - musíte začít u formálního vztahu ke třídě. Postavení učitele pro vás znamená jisté povinnosti, z nichž ovšem plynou i určitá práva; chopte se jich oběma rukama! Máte právo na poslušnost žáků v otázkách práce a chování při hodinách. Máte právo na ticho, když hovoříte. Někteří učitelé se v této pozici moci necítí dobře (snad proto, že na ni nejsou zvyklí) a když poprvé nějaký žák splní jejich příkaz, stěží dokážou skrýt své překvapení. Proč byste se měli stydět za to, že užíváte učitelské formální autority? Vždyť ji užíváte pro dobro žáků. Jste ve třídě proto, abyste učili, a bez pořádku se učit nedá; užívejte své autority.

Jak si tuto formální autoritu vytvářet a jak jí užívat? Odpověď závisí na podmínkách, v nichž vyučujete. Pokud s vámi žáci nespolečně pracují, můžete se snadno dostat do následující zapeklité situace: žáci začnou uznávat vaši autoritu teprve tehdy, když ji budete uplatňovat s jistotou; vy ale získáte sebejistotu teprve v okamžiku, kdy vaši autoritu budou uznávat oni. Můžete se bohužel ocitnout v bludném kruhu, z něhož není jednoduché vykročit.

Nikdy nedostanete druhou šanci učinit první dojem. V prvé řadě musíte jednat. Krácejte po místnosti pevným krokem, jako byste si byli naprosto jisti svou schopností skupinu ovládat. Snažte se působit sebevědomě a klid-

ně, snažte se vzbudit dojem, že jste pánem situace - zejména pokud to není pravda! To je zvláště důležité při prvních hodinách nebo tehdy, když se potýkáte s obtížemi.

Pořekadlo ze sborovny: „Nikdy se neusmívejte před Velikonocemi.“

Formální autorita je udržována i neverbálně. Stůjte rovně, s uvolněnými rameny, dívejte se žákům přímo do očí, dávejte pokyny sebevědomým tónem hlasu a očekávejte, že jich bude uposlechnuto. Jestliže žáka o něco požádáte, nezůstávejte jen tak stát se zneklidněným pohledem na tváři a čekat, co se bude dít dál. Rozdávajte pokyny s jistotou. Když žák neudělá, oč jste ho žádali, buďte důrazní a vyrovnaní; můžete projevit překvapení nad jeho drzostí, nikdy však nesmíte dát najevo, že vás vyvedl z míry.

Autorita je prosazována převážně řečí těla. Srovnajte následující dva způsoby, jak se učitel zachová k žákovi, který nepracuje:

1. Nedívá se žákovi do tváře a z pěti metrů říká: „Pavle, přestaň vykládat a začni už pracovat.“
2. Sebejistě, ale beze spěchu přejde k žákovi, opře se oběma rukama o jeho lavici a zblízka mu pohlíží do očí. Po třech vteřinách se ho důrazně zeptá: „Proč ještě nic neděláš?“

Tyto dvě metody mají na žáky až překvapivě odlišné účinky; pokud mi nevěříte, poproste přítele, aby je na vás vyzkoušel.

Samozřejmě není třeba, abyste zacházeli při udělování každého příkazu tak daleko. Zapamatujte si však, že když dáváte žákům instrukce, jejich

účinnost se nezvyší tím, že se rozzlobíte nebo rozkřičíte, ale dodržováním tří následujících zásad:

- Těsná blízkost.** Čím blíže stojíte, tím vyšší je účinek, zejména pokud vniknete do žákovy „osobního prostoru“ a zaujmete vhodnou pozici.
- Kontakt očima.** Když mluvíte, dívejte se žákovi přímo do očí, a chcete-li vliv svých slov ještě zvýšit, podržte svůj pohled o něco déle.
- Položení otázky.** Na žáka, který s vámi nespolupracuje, zapůsobí mnohem více, když mu položíte otázku, než kdybyste mu dělali přednášku. Někdy je nejlepší učinit to mezi čtyřma očima.

(Tyto tři zásady si můžete zapamatovat pomocí mnemotechnické pomůcky „TOP“ - těsná blízkost, kontakt očí a položení otázky.) Zpravidla vystačíte s pohledem do očí z těsné blízkosti doprovázeným slovy povzbuzení - např. „No tak, dej se do toho.“ Otázku pokládat až poté - je-li to nutné.

Pokud se budete těchto zásad držet, jen výjimečně vás někdo při udělení pokynů donutí zvyšovat hlas. Přinejmenším stejného účinku dosáhnete totiž tím, že hlas ztišíte.

Jestliže očekáváte komplikace, nikdy neseďte za katedrou; procházejte po třídě a kontaktujte žáky očima. Není vůbec třeba, abyste byli o hlavu větší než žáci. Když probírám své vzpomínky, největší respekt dokázala vzbudit v žácích jedna paní učitelka, která neměřila více než metr a půl - prostě se postavila rovně a vypadala sebevědomě! Nebudte ale na takovém prosazování formální autority příliš závislí. Zajímavá náplň hodin, dobré vztahy a správný „management třídy“ vám zajistí kázeň mnohem lépe (viz dále). Jestliže máte s kázní problémy, mohou vám pomoci některé rady, které jsou v této kapitole poskytovány. Nebojte se, že si uděláte krátkodobé nepřátele - pokud se máte stát oblíbenými, musíte ukázat, že se nebojíte být neoblíbení!

Vytvoření vztahu žáků k učiteli a osobní autorita

Druhá fáze vývoje vztahů učitel - žák představuje pozvolný přechod od formální autority k osobní autoritě učitele. Učitel, který s úspěchem vládne formální autoritou podle pravidel a má určité pedagogické schopnosti, si získá úctu žáků. Pokud vše probíhá bez problémů, časem se vztah promění a bude vycházet z osobnosti. Zdrojem učitelovy moci se stane touha žáků vyhovět jeho požadavkům a vytvářet si vlastní představu o sobě prostřednictvím jeho uznání - učitel si vytvořil „osobní autoritu“.

Jak se tato osobní autorita vyvíjí? Trvá to spíše měsíce než týdny. Je zřejmé, že respekt žáků si získáte jednoduše tím, že budete dobrým učitelem, pomohou vám k tomu nicméně i tyto zásady:

- Projevujte opravdový zájem o práci každého žáka a často chvalte. Oceňujte hlavně žákovy osobní příspěvky a jeho pokusy něčemu se naučit - bez ohledu na dosavadní výkony či vrozené schopnosti.
- Stanovte jasná pravidla, která budou uplatňována spravedlivě a důsledně, aniž byste byli vůči některé třídě zaujatější či naopak benevolentnější než vůči ostatním.
- Oslovujte žáky jménem.
- Projevujte žákům běžnou zdvořilou úctu tím, že jim říkáte „prosím“ a „děkuji“.
- Nikdy nikoho nezesměšňujte ani se nebavte na ničí účet.
- Mějte k učení a jeho organizaci profesionální přístup, např. chodte dobře upraven(a), pečlivě si plánujte vyučovací hodiny, nepřetahujte je a začínejte včas.
- Buďte trpěliví.

A později též:

- Projevujte o žáky zájem jako o jednotlivce - usmívejte se na ně, hleďte jim do očí a mluvěte s nimi individuálně. Poznejte vlastnosti každého žáka, jeho povahu, zájmy, styl oblékání atd.
- Zvolte vyučovací metody, jež žákům dovolí, aby se do hodin aktivně zapojovali, a pokud to lze, oceňujte je za to.
- Projevujte zájem o názory, pocity a potřeby žáků.
„Co si myslíte o naší nové knihovně?“
„Dělají ti starosti podzimní postupové zkoušky, Honzo?“
„Je vám teď postup jasný, nebo si ho máme probrat ještě jednou?“
- Osvojte si klidný a sebejistý styl, který není příliš formální; nebojte se zasmát (a to i na svůj účet).

Většina výše uvedených zásad je vlastně jen projevováním skutečného zájmu o práci žáků, o jejich zájmy a individuality, aniž byste se snažili „být jedním z nich“. Jestliže se vám podaří vytvořit vzájemný dobrý osobní vztah, bude vše daleko snadnější a také zábavnější. Vztahy s žáky jsou hlavní odměnou učitelského povolání.

„Pamatujte si, že pro člověka je jeho jméno tím nejsladším a nejdůležitějším slovem jazyka.“ - Dale Carnegie, *Jak získávat přátele a působit na lidi*

Je pro vás těžké zapamatovat si jména? Pro mě to těžké bylo. Měl jsem však kolegyni, která se už během prvního týdne po prázdninách všechna jména žáků nové třídy naučila. Zeptal jsem se jí, jak toho docílil. Jistě si vzpomínáte, že „četnost a čerstvost“ jsou klíče ke každému učení z paměti. Má kolegyně si vždy sama napsala zasedací pořádek každé třídy a někdy-likrát denně si ho pročítala, i když si třeba nepamatovala tvář, která ke jménu patří. Před každou hodinou svůj plánek chvilku studovala - a také po hodině, dokud ještě měla tváře žáků živé v paměti. O svém plánu ve třídě otevřeně mluvila a vždy oslovovala každého jménem. (Žáci se neurazí, když se při prvních hodinách párkrát spletete anebo se jich na jméno zeptáte.)

Když nevznikne vztah žáků k učiteli, vytvoří se „psychologická bariéra“, která žákům zabrání, aby se účastnili diskusí, kladli otázky nebo žádali učitele o pomoc. Rovněž to má nežádoucí vliv na motivaci žáků a na spolupráci se třídou. Jména, úsměvy, stejné příležitosti - to jsou nejúčinnější způsoby, jak vzniku této bariéry předcházet.

Neusilujte o navázání vztahu žáků k vám příliš. Buďte trpěliví. Pokud se budete zoufale snažit být oblíbení, žáci vás rádi mít nebudou. A nemějte přílišná očekávání - žáci nechtějí, abyste se jim stali nejlepším přítelem nebo důvěrníkem. Ty mají. Chtějí po vás jen, abyste dobře vyučovali a dobře vedli třídu, byli vstřícní a měli opravdový zájem na tom, aby se něčemu naučili.

Nikdy nedosáhnete vztahu s žáky, jestliže třídu nedokážete správně vést - a to je tématem další části této kapitoly.

Čeho se vyvarovat

Kanadští vysokoškoláci byli dotázáni, jaké věci jim na vyučujících nejvíce vadí. Odpovídali, že jim nejvíce vadí, když učitel

- ignoruje studenty,
- omezuje možnosti klást otázky a odrazuje od nich,
- zesměšňuje studenta za to, co řekl nebo napsal,
- je sarkastický, nepřátelský nebo rozčilený,
- je arogantní,
- přerušuje studenta v řeči,
- neumí studenty podnítit k diskusi a dotazům.

Povšimněte si, že ačkoli se tento průzkum nezaměřoval konkrétně na vztah žáků k učiteli, všechny kritizované praktiky jsou vlastně výrazem učitelova nezájmu o studenty či nedostatku respektu k nim.

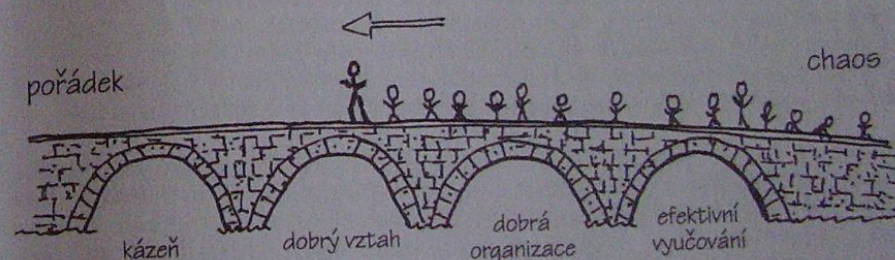
Vytvoření pracovní atmosféry ve třídě

„Studenti mají z pořádku ve třídě profitovat, nikoli být jeho obětí.“
- Michael Marland

Jednou, během roku, kdy jsem začal učit, jsem procházel školní chodbou a všiml jsem si, že jedna třída je celá vzhůru nohama. Žáci stáli na lavicích a porývali na sebe, vzduchem létaly učebnice a v rohu posluchárny se dva chlapci rvali. Se sevřeným hrdlem jsem vrazil dovnitř, nasadil svůj nejprísnejší výraz a zařval: „Usaďte se na svá místa a čekejte, dokud nepřijde váš učitel.“ Má poznámka byla přivítána salvou smíchu a žáci škodolibě ukazovali na svého učitele, vtlačeného do kouta zmíněnými dvěma chlapci, kteří si na něm cvičili své zápasnické umění.

Někteří učitelé mají obrovské problémy s kázní, zatímco jiní vytvoří ve třídě atmosféru příznivou - zdánlivě bez nějakého většího úsilí. Jak to dělají? Most od chaosu k pořádku má čtyři oblouky, a pokud přes něj chcete svou třídu převést, musí být každý z těchto oblouků na svém místě. Jedná se o tyto podmínky:

- efektivní hodiny založené na dobře koncipovaném učebním plánu,
- dobré organizační schopnosti,
- dobré vztahy učitel - žák,
- kázeň (které téměř nelze dosáhnout, pokud nebudou první tři podmínky splněny).

Nesmíme přehlížet první z těchto mostních oblouků. Většina kázeňských problémů, s nimiž se učitelé ve třídě potýkají, vzniká ještě předtím, než vyučování začne - jsou přítomny již v plánu hodiny. Učitelé totiž nevěnují dostatečnou pozornost činitelům ovlivňujícím motivaci. Práce žáků musí být zajímavá, a měla by tedy zahrnovat činnosti nejrozličnějšího druhu. Každý žák by měl mít neustále nějakou práci, jejíž standard by pro něj neměl být ani příliš jednoduchý, ani příliš složitý. Snahu žáků je třeba v dostatečné míře oceňovat například formou pochval a povzbuzení. To jsou náročné požadavky - já jsem ovšem nikdy netvrdil, že vyučovat je snadné!

Praktickou pomoc při dosahování této rovnováhy naleznete v jiných kapitolách této knihy; nyní se zaměříme na zbylé tři oblouky mostu.

V následujícím textu předpokládám, že vás zajímá, jak správně vést poměrně „problémovou“ třídu. Jestliže učíte dospělé anebo žáky velmi motivované, mohou být některé zásady aplikovány mírnější formou, případně mohou být zcela nevhodné a pro vás k nepotřebě - pokud se vás netýká rodičovství, pro něž bývá mnoho z těchto technik velmi důležitých.

Organizace ve třídě

Zkušený učitelé problémy neřeší, ale předcházejí jim. Proto budoucí učitelé na pedagogické praxi připomínají čarodějova učně marně hledajícího „kouzla“ kantorů, kteří umějí „problémovou“ třídu zvládat. Dobrá organizace ve třídě umožňuje, aby výuka probíhala hladce a na základě pozitivních zkušeností aby vyrůstaly dobré vztahy.

Systémy a pravidla

Každý učitel se řídí určitými pravidly a systémy, i když je třeba veřejně nevyhlašuje. Svá pravidla si důkladně promyslete, jasně je formulujte a důsledně prosazujte. Chcete, aby vám byly práce odevzdávány v pondělí, anebo ve čtvrtek? Chcete, aby se žáci hlásili, když chtějí odpovědět na otázku? Mohou během praktických cvičení žáci hovořit se svým sousedem, s žákem ve vedlejší lavici nebo s žákem na druhém konci místnosti?

Chvilí potrvá, než budou vaše pravidla zavedena. Měla by být založena na pohnutkách výchovných, bezpečnostních a morálních, neměla by vycházet z vaší povahy či osobních sklonů. Dosud chovám jistou zášť vůči jednomu učiteli, který mě kdysi nechal přepsat slohovou práci proto, že jsem ji napsal zeleným perem - ačkoli jsem se mu od té doby za to dvakrát „pomstil“.

Co přesně je při vašich hodinách dovoleno, nebude určeno tím, co řeknete, ale tím, co uděláte. Pokud řeknete, že když mluvíte, požadujete ticho, a pak žáky necháte, aby si povídali, pravidlo přestane platit. Jestliže potom na žáka, který vyrušuje, „vyjedete“, bude vám vaši nedůslednost zazlívát. „Proč si vybral mě? Nebyl jsem přece jediný, kdo mluvil.“ V případě, že důsledně odmítáte věnovat pozornost žákům, kteří vykřikují, a věnujete ji těm, kdo se hlásí, zvedání ruky se stane pravidlem.

Ať už svá pravidla výslovně oznámíte nebo ne, očekávejte, že budou podrobována zkouškám, a uplatňujte je důsledně. Možná se vám jejich prosazování bude zprvu zdát přílišnou ztrátou času a bude vás iritovat, ale jde o výhodnou investici do budoucího pořádku. Pravidla a chování se řídí precedenčním právem, které může být zavedeno jen nemilosrdnou důsledností. Výjimky z pravidel existují, nebývají však četné. Ujistěte se, že jednáte spravedlivě, a pak buďte velmi přísní. Jeden úspěšný a zkušený

učitel mi kdysi dal tuto potouchlou radu: „Výmluvy poslouchej s účastí, zájmem a soucitem - a potom na ně neber ohled!“

Někdy je dobré se na pravidlech a systémech s žáky dohodnout: „Chcete odevzdávat práci vždycky v pondělí, nebo raději ve čtvrtek?“ Někteří učitelé jdou ještě dále a mluví se skupinou o problémech: „Dělají mi potíže studenti, kteří neodevzdávají svoje práce. V čem je problém? Je zadávaná práce příliš obtížná?“ Buďte důslední i při prosazování pravidel, na nichž jste se dohodli se skupinou. Jakmile jsou pravidla zavedena, můžete je v detailech uzpůsobovat, ale i tak buďte vždy spravedliví a důslední.

K pravidlům a systémům by měli pokud možno přistupovat podobně všichni učitelé, s nimiž se žáci setkávají.

Předkládám vám soubor pravidel a systémů, který používám pro sedmnáctileté žáky. Stejně dobře vám může posloužit i mnoho jiných souborů.

- Naprosto žádné vyrušování, když mluvím. (Snažme se však nehovořit příliš dlouho!)
- Žádné pobíhání po třídě.
- Když žáci pracují samostatně nebo ve skupinách, mohou: hovořit o úkolu se svým sousedem; mohou odejít ze svého místa a hovořit o úkolu s jiným žákem.
- Práce jsou odevzdávány každý týden ve stejný den. Absence delší než jeden den je dostatečnou omluvou pro opožděné dodání úkolu na daný týden.
- Žáci si nesmějí sklízet věci, dokud jim to nedovolím (bez ohledu na hodinky - beru nicméně na vědomí, když mě někdo upozorní, že jsem hodinu přetáhl).

Požádejte ostatní kolegy, zda byste nemohli být přítomni na jejich hodině, abyste získali přibližnou představu, jaké chování se na vaší škole pokládá za přijatelné. Pokud se ve vašich požadavcích shodujete s ostatními, budete mít vše mnohem jednodušší.

Dostavte se první

Buďte ve třídě dříve než vaši žáci (je-li to možné) a ujistěte se, že máte vše, co potřebujete, a že všechno funguje. Pokud vyučujete fyziku či chemii, měli byste si nacvičit případné pokusy, které chcete sami nebo s žáky provádět. Uspořádejte si vše potřebné přehledně, abyste to lehce našli, a připravte si látku prvních několika minut na tabuli či na zpětném projektoru.

Když budou žáci přicházet, můžete je vítat ve dveřích a sledovat, jak usedají na svá místa; působte sebejistým a vyrovnaným dojmem. Začnete

včas. Čekat na ty, kdo přijdou pozdě, je nespravedlivé vůči těm, kteří přišli včas, a podporuje to zlovyk chodit pozdě i nadále.

Jak si získat ticho

Nastolit a udržet si ticho je velmi důležité. Když se poprvé setkáte s novou skupinou, vyplatí se na zachování klidu trvat. Čas, který tím v této fázi strávíte, bude vynikající investicí. Pokud si ticho neprosadíte při první hodině, neprosadíte ho zřejmě už nikdy, a i když vás budou žáci při následujících hodinách slyšet, nebudou vás poslouchat.

Požádejte o ticho a pak si na ně POČKEJTE - i kdyby to mělo trvat sebedéle. Je-li třeba, opakujte svou výzvu ke klidu a využijte níže uvedené techniky, abyste ho dosáhli a prosadili si ho. Nezačínajte, dokud nenastane okázalé ticho a všichni žáci se nebudou dívat vašim směrem. NIKDY se na začátku hodiny nesnažte třídu překřičet. Pokud to učiníte, žáci získají dojem, že je dovoleno mluvit, kdykoli se jim zachce; pak se rozpovídají i ti, kteří byli zprvu tiší, a zanedlouho vás budou při výuce vyrušovat v podstatě všichni.

Jestliže ve vás čekání vyvolává paniku, nedejte ji na sobě znát. Nikdy nebudte podráždění nebo hrubí, ničeho tím nedocílíte - naopak v žácích vzbudíte pocit, že situaci nezvládáte. Raději v nich vyvolejte dojem, že když dělají hluk, o něco přicházejí:

„Všichni čekají na to, co nám chce Eva povědět.“
 „Ne, je mi líto, nemůžeme začít, ještě tu není dostatečný klid.“

Když se ticho konečně rozhostí, nechte ho chvíli působit a potom začněte hovořit o věci, o níž jste chtěli mluvit původně. Jestliže přitom někdo promluví, přestaňte uprostřed věty a dívejte se na provinilce, dokud neutichnou. Pravděpodobně je to bude uvádět do rozpaků a brzy hovoří nechají; v případě nutnosti je však jmenujte nebo si znovu vyžádejte klid. Pokračovat ve výkladu byste měli teprve v okamžiku, kdy opět nastane ticho. Navážete tak, že zopakujete od začátku větu, uprostřed níž jste byli vyrušeni. Když se bude vyrušování opakovat, učinite totéž znovu. Brzy si většina žáků uvědomí, že si nemohou s někým povídat, aniž by na sebe okamžitě neupozornili, a upustí od toho.

Je-li ve třídě někdo, kdo stále vyrušuje, vysvětlete mu, že není možné poslouchat a povídat si zároveň. Stůjte blízko něj, a když si nedá říci, pohrozte mu, že ho přesadíte. Další techniky probereme v rámci této kapitoly později. Avšak cokoli budete dělat, nikdy se nevzdávejte. Neočekávejte ale příliš mnoho; některé skupiny se dovedou koncentrovat na učitelovu řeč doslova jen dvě minuty, často ještě méně. Pokud takovou skupinu máte, nestavte své hodiny na výkladu pro celou třídu. Rozdělte třídu do menších skupin a s nimi pak hovořte. Pište věci na tabuli anebo užívejte zpětný projektor, noste na hodiny oxeroxované pracovní listy.

Získat klid bývá pro nezkušené učitele běžným problémem, ale když budete vytrvalí, uvedené taktiky se osvědčí.

Na začátku

Pro vytvoření atmosféry každé hodiny je rozhodujících prvních pět minut. Pokud chcete probudit ospalou třídu, začněte energicky; potřebujete-li zklidnit třídu hlučnou, začněte tiše.

Jestliže je třída obzvláště hlučná, pokuste se zvolit takový začátek vyučování, aby žáci dostali práci, jež nevyžaduje vaši aktivní účast. Mohou si obkreslovat diagram z tabule, vypracovávat cvičení z učebnice nebo dodělat příklad z minulé hodiny. Vy se pak můžete stoprocentně soustředit na to, abyste je ztišili, vytvořili klidnou pracovní atmosféru a věnovali se chvíli Lucii, která dorazila se zpožděním, protože nemohla najít penál. Jakmile je třída opravdu zticha pět minut, vytvořili jste atmosféru pro zbytek hodiny.

Udílání pokynů

Nejprve si zajistěte klid a přesvědčte se, že vás žáci pozorně sledují. Někteří učitelé - hlavně ti, kteří musí překonávat hluk strojů - mají své navyklé způsoby, jak si získat pozornost, například třikrát tlesknou. Mluvte stručně, jasně a srozumitelně, důrazným a zároveň příjemným tónem. Pokud po žácích chcete, aby se přemístili, požádejte je, ať s tím počkají, dokud nedomluvíte. Když skončíte, ještě jednou všechno shrňte. Pokyny mohou být udílány například následovně:

(Učitel zatleská) „Můžete mi všichni věnovat chvíli pozornosti, prosím! Julie... Roberte, dívejte se na mě, prosím vás. Teď, až vám řeknu, si jeden z každé skupiny vezme odsud rezistor a druhý si půjde do zadu vyzvednout další pomůcky pro jeho zapojení. Ten, kdo zbude, bude rýsovat tabulku pro zapisování výsledků. Je to jasné? Jeden pro rezistor, jeden pro další pomůcky a jeden dělá tabulku. Dejte se do toho.“

Když je třeba žáky kvůli předvádění pokusů často přesunovat dopředu, vyplatí se, aby měl každý své stálé místo.

„Řekněte jim, co jim budete říkat - řekněte jim to - řekněte jim, co jste jim říkali!“

Neopakujte obecná napomenutí, např. „No tak, pusťte se konečně do práce.“ Obecné pokyny udělte JEDNOU, potom napomínejte jednotlivce, kteří je neplní: „Koukej už začít, Pavle!“

Ti, kdo vydávají instrukce, by měli jít příkladem. Jestliže chcete, aby žáci pracovali metodicky a měli ve věcech přehled a pořádek, řiďte se tím i vy, když píšete na tabuli. Přejete-li si, aby dodržovali určitá bezpečnostní

opatření, dodržujte je vy sami. Nedovolujte žákům, aby opouštěli vyučování předčasně - vytvořili byste tak nebezpečný precedens. Pokud jsou s prací hotoví, zadejte jim zábavné opakování, například formou kvízu.

Bud'te ve střehu

„Ten má oči vzadu.“ Šedesátiletý zástupce ředitele zakončil několik vynikajících doporučení, jak si poradit s novou třídou tím, že mi zpola vážně řekl, abych v laboratoři stále sledoval odrazy žáků ve skleněných vitrinách, které jsou po stranách místnosti. Kdybych si ve skle všiml, že nějaký žák tropí neplech, mám se k němu napřed otočit zády a teprve pak ho napomenout. „Pocít, že je máte pod kontrolou, i když jste k nim otočený zády, ty lotriska pořádně znejistí!“

Nevhodné chování se zanedlouho rozšíří, pokud se s ním rychle nevyoprádáte; jde o „dominový efekt“. Žáci si brzy začnou říkat: „Proč bych měl sedět v klidu na místě, když to ostatní nedělají?“ A než se nadějete, máte třídu vzhůru nohama.

Ať už vy anebo žáci děláte cokoli, musíte svou přítomností naplnit místnost - každický její kout. Žáci, kteří jsou od vás více vzdáleni, se necítí tak silně pod vaším vlivem; dojdete občas až k nim a čas od času kontaktujte všechny tváře v místnosti očima. Bud'te ve střehu a pohybujte se. Neseďte za katedrou. Kam se žáci dívají? Poslouchají vás? Mají pera v rukou? Jestliže určití žáci nejsou aktivní, kontrolujte je soustavně očima a v případě nutnosti přejděte k jejich lavici a postůjte u nich. Takovou věc lze provést, aniž byste jakkoli přerušovali výuku a obvykle stačí k tomu, aby se dali do práce.

Když píšete na tabuli, stůjte přitom k žákům bokem a každou chvíli třídu přelétněte pohledem - pokud si to situace žádá, po každých pěti slovech. Když hovoříte k jednotlivci, vaše pozornost nesmí polevit; vždy zaujímejte takovou pozici, z níž vidíte alespoň na většinu třídy. Když vykládáte, rozhlížejte se po celé třídě. Bedlivou pozorností můžete nekázní předcházet, ještě než k ní dojde; pokud jsou žáci okamžitě napomínáni, nic zlobením nezískají. Kdo by chtěl krást policistům z hlavy čepice?

Za jistých podmínek je nejlepší předstírat, že jste si nekázně nevšimli, a to tehdy, když jde o neškodné hlouposti, které přestanou samy od sebe. Zkušenosti vás naučí, které chování je nejlepší ignorovat, ale též zjistíte, že vám bude činit velké potíže, abyste ho ignorovat dokázali.

Zůstávat při učení ve střehu je obtížné; ustavičná ostražitost vyžaduje praxi. Jestliže se vám to zpočátku zdá nemožné, nebojte se - časem to přijde samo, tak jako řazení při jízdě autem. Musíte si ovšem také všimnat vhodného chování, neboť žáci odvádějící dobrou práci by měli být povzbuzováni.

Přímý výpad

Projevy neukázněnosti musí být potlačovány co nejdříve, a to ze tří důvodů:

- aby se mezi žáky nerozšířily,
- protože je jednodušší vypořádat se s nekázní, která je teprve ve stadiu zrodu,
- aby se nestalo, že se nekázeň žákům vyplatí.

Žáci při hodině mluví, i když nemají, protože si rádi trochu popovídají. Pokud se jim předtím, než je napomenete, obvykle podaří vyměnit si pár vět, mohou dospět k závěru, že jim krátký hovor za vaše napomenutí stojí. Pokud se jim naopak nikdy nepodaří dokončit prvních několik slov, vlastně nic nezískají a brzy zjistí, že jim to nestojí za pokus.

Pro přímý výpad je důležité vědět, jak se žáci jmenují. Pravděpodobně si tuto metodu pamatujete z let, kdy jste sami sedávali ve školních lavicích:

„Janov tehdy byl prosperujícím obchodním přístavem - viď, Tome. Nebylo to veliké město...“

I když není jméno vysloveno jako napomenutí, žák ví, proč byl jmenován, a jmenování bývá dostatečnou výzvou k jeho ukázně.

Věnujte pozornost práci těch, kdo vyrušují. Pokud se vám díky vaší bdělosti a metodě přímého výpadu podaří přimět je ke spolupráci, snažte se nacházet něco, zač byste je mohli pochválit: „No vidíš, když ses do toho dal, hned je to lepší!“ Z průzkumů vyplývá, že chválit vhodné chování je účinnější než kritizovat chování nevhodné.

Chvála je mocná

Jedna proslulá studie (Madsen, Becker a Thomas: Pravidla, chvála a nevhodnost, 1968) byla zaměřena na žáky s „vysokou frekvencí problémového chování“. Tito žáci byli od listopadu do června vždy třikrát týdně 20 minut denně sledováni. Jejich chování bylo v průběhu této doby zaznamenáváno každých deset vteřin, a to jako „vhodné“ či „nevhodné“. Na počátku se někteří z nich chovali nevhodně až 70 % času, přestože měli schopného a zkušeného učitele. Učitelé zkoušeli nejrůznější strategie, jak změnit chování žáků k lepšímu. Když je seznámili s pravidly chování ve třídě, mnoho tím nedosáhli; když si jejich nevhodného chování nevšimli, ještě se zhoršilo! Ale když byli tito problémoví žáci seznámeni s pravidly a jejich nevhodnému chování pak nebyla věnována pozornost a jejich vhodné chování bylo chváleno, začali se správně chovat 90 % času.